

Таким чином, гендерна роль кожної із них, вбачається у мовленні, поведінці, здатністю реагувати на різні ситуації, які склалися.

Аналіз «Лісової пісні» показує, що Леся Українка дуже добре орієнтувалася у величезній кількості українських народних творів і виявила майстерність у відтворенні міфологічних постатей. Таким чином, при вивченні драми-феєрії «Лісова пісня» у 10 класі, вчитель-словесник повинен зосередити увагу школярів саме на гендерних ролях (стереотипах) кожного із дійових осіб. Це дасть змогу сформуванню правильного гендерного світобачення учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агєєва В. Гендерна літературна теорія та критика / В. Агєєва// Основи теорії гендеру: Навч. посіб. – К.: «К.І.С», 2004. – С.426–445.
2. Зборовська Н. Психодіагностика і літературознавство: Посібник/ Н.Зборовська – К.: Академвидав, 2003. – 392 с.
3. Леся Українка. Драми та інтерпретації / Леся Українка ; передмова, упорядкув., В. П. Агєєвої. – К.: Книга, 2011. – 912 с.
4. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція / Г. Л. Токмань – К.: Міленіум, 2002. – С. 254

Вецал Н.

Науковий керівник - асист. Наливайко М. Я.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У ПОВІСТЯХ БОРИСА ХАРЧУКА «У ДОРОЗІ», «ГОНОК», «КРИЖІ»

Метою наукової статті є вивчення функціонування фразеологізмів у повістях Бориса Харчука «У дорозі», «Гонок», «Крижі».

Завдання статті – з'ясувати теоретичні засади вивчення фразеологізмів у мовознавстві; дослідити особливості функціонування різних типів фразеологізмів у повістях Б. Харчука.

Ця тема залишається актуальною і до сьогодні, адже функціонування фразеологізмів у творчості Бориса Харчука є повністю дослідженою темою у мовознавстві.

Фразеологія кожної мови – це скарбниця народу, здобуток його мудрості і культури, що містить багатий матеріал про його історію, боротьбу з гнобителями й нападниками, про звичаї, ідеали, мрії та сподівання.

У фразеологізмах відбиті особливості національного мислення і національної долі, втілення своєрідності розуміння світу, ситуацій життя. Вони виражають глибокі й масштабні смисли, потужні емоції, надають думці влучності, дотепності. Специфіку мовної ситуації та характеру її учасників також репрезентують вони [1, с. 3].

Творчість Бориса Харчука має велике значення для українського мовознавства, адже на сторінках своїх творів він користується багатьма засобами української мови, зокрема, яскраво репрезентовані ним фразеологізми, які відтворюють найвагоміші риси української ментальності.

Стійкі сполучення, використані Борисом Харчуком, є благодатним матеріалом для фразеології, оскільки дають можливість заглянути у його творчу лабораторію, спостерігати майстерність у відтворенні художніх образів. Адже саме у неповторних фразеологічних перлинах захований віковичний дух українського народу, його вміння критично поставитися до своїх недоліків і відобразити позитивні сторони буття, свої переживання і мрії.

Фразеологія – розділ мовознавства, в якому вивчаються лексично неподільні поєднання слів. Фразеологією називають також сукупність властивих мові усталених зворотів і висловів. Одиниця фразеологічної системи називається фразеологізмом і визначається як лексико-граматична єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів [3, с. 138].

У розвиток фразеологічної теорії зробили значний внесок В. В. Виноградов, Б. О. Ларін, С. І. Ожегов, О. М. Бабкін, О. С. Ахманова, М. М. Шанський та ін. Розвиток фразеологічних студій на Україні пов'язаний з іменами Л. А. Булаховського, П. Й. Горєцького, І. К. Білодіда, І. Г. Чередниченка, П. П. Плюща та інших сучасних мовознавців.

Предметом вивчення фразеології є стійкі сполучення двох і більше слів, що створюють семантичну цілість і відтворюються у процесі мовлення як готові словесні формули.

Джерелами української фразеології є жива мова, з якої надходять у літературу влучні вирази, прислів'я, дотепи, жарти, вислови, пов'язані з обрядами, звичаями, побутом і характером народу; професійно-виробниче мовлення; фразеологічні одиниці античного походження, біблійного походження; крилаті слова; прислів'я; приказки [1, с. 4].

У сучасному мовознавстві поширені три види класифікацій ФО: семантична, генетична й функціональна.

У процесі вивчення ФО називалися їх різні ознаки: семантична цілісність, фразеологічна відтворюваність, метафоричність, стійкість, еквівалентність слову, нарізно оформленість, наявність не менше двох повнозначних слів.

Розмовна лексика і фразеологія є основою повістей Бориса Харчука. Вони є органічним компонентом мовної палітри письменника і одним із важливих чинників ні з чим незрівнянної оповідної манери цього видатного майстра слова. За семантичною класифікацією фразеологізмів, запропонованою В.Виноградовим, виділяють: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення.

Фразеологічні зрощення – абсолютно неподільні, нерозкладні, немотивовані фразеологічні одиниці, у значенні яких «немає ніякого зв'язку, навіть потенційного, зі значенням їх компонентів»: *дати бобу* [5, с. 25], *перти біду* [5, с. 27], *обвести очима* [5, с. 395]; **фразеологічні єдності** – теж семантично неподільні фразеологічні одиниці, але цілісне значення їх певною мірою мотивоване значенням компонентів: *в голові шуміти* [5, с. 92], *не взяти гріх на свою душеньку* [5, с. 124], *кому з медом* [5, с. 293]; **фразеологічні сполучення** – «тип фраз, створених реалізацією зв'язаних значень слів». У них значення слів виокремлюються чіткіше, різкіше, вони аналітичні: *не мати ніякої ваги* (значення, важливості) [5, с. 44] [4, с. 121].

Досить широко представлені і **авторські фразеологізми** у творчості Бориса Харчука такі, як: *перти біду* [5, с. 27]; *сам Бог послав* [5, с. 37]; *хто кому брат, кому сват* [5, с. 40].

Борис Харчук використовує групи фразеологізмів за належністю до окремих частин мови та граматичною співвіднесеністю: **іменникові** (*гріха нема* [5, с. 124], *моє діло* [5, с. 146], *запастися в землю* [5, с. 208]); **прикметникові** (*під гарячу руку* [5, с. 502]), *мова коротка* [5, с. 304-305]); **прислівникові** (*нема ні краю, ні виходу* [5, с. 257], *ні пари з уст* [5, с. 428]); **вигуків** («*Та йдіть ви під три вітри!* – прогнав Оксентій голову колгоспу» [5, с. 229]).

У своїй творчості Борис Харчук користується багатою народною фразеологією: *обмінати шило на мило* [5, с. 662], *плескати язиком* [5, с. 675]. У повістях також вживаються такі групи фразеологізмів, як: фразеологізми на позначення способу дії: *бісувато дивитись* [5, с. 141]; місця, на пряму дії: *світ за очі* [5, с. 532]; ФО на позначення часу: *на носі* [5, с. 331]; на позначення дій людини стосовно інших: *підпустити шпичку* [5, с. 666]; фразеологізми на позначення фізичного, емоційно-фізичного стану людини, мовленнєвої, розумової, мисленнєвої діяльності: *нік (пече) сором* [5, с. 594], *сміх ще дужче душить* [5, с. 583], *пробилася думка* [5, с. 166], *думки розсипалися* [5, с. 168]; визначного становища: *не вашого десятка* [5, с. 139]; спостережливості, уважності, пильності: *нашорозити вуха* [5, с. 77], *підстерегти у думках* [5, с. 170]; працьовитості: *у руках горіло* [5, с. 519]; на позначення несміливої, нерішучої, несамостійної людини: *слова не можна добитися* [5, с. 572], *сидіти і (ї) не рипатися* [5, с. 547]; справедливої людини: *вивести (виводити) на чисту воду* [5, с. 65]; ФО на позначення надійності, доброти: *серце розривається* [5, с. 544], *з серцем* [5, с. 541]; легковажності, байдужості, черствості, злості: *сухеньким із води виплисти*

[5, с. 68], *не вчительського ума діло* [5, с. 146]; запальної, пристрасної людини: *плескати язиком* [5, с. 675], *обмінати шило на мило* [5, с. 662]; фразеологізми на позначення стану, предмета, явища: *курчат восени лічать* [5, с. 271]; фразеологізми на позначення кількості: *наче (як) з козла молока* [5, с. 249]. У своїх повістях послуговується Борис Харчук і прислів'ями: *кидати з гарячого в холодне* [5, с. 237], *або пан, або пропав* [5, с. 425].

У кожен зі своїх творів автор вкладав душу, серце, любов до рідного краю, описував його біди та радощі. Але без використання багатства української мови йому б це не вдалося. За допомогою фразеологізмів Борис Харчук повною мірою відтворює найвагоміші риси української ментальності, робить мовлення своїх героїв соковитим, барвистим, емоційним, наповненим глибоким змістом. Його твори заглиблюють нас у ту епоху, яка стрімко віддаляється від нас у часі, але люди, які жили й

твори́ли тоді, близькі́ нам ду́ховно, бо ми ж – украї́нці, ми ва́рті то́го, що́б про нас знав сві́т, знав, яки́м бу́ло жи́ття в Украї́ні тоді́ і яки́м воно́ ста́ло те́пер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Забіяка В. А. Світ фразеології. Етим., тлум., застосув.: прак. посіб./ В. А. Забіяка, І. М. Забіяка. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – С. 3–6.
2. Венжинович Н. Ф. // Наукові записки ТНПУ: Літературознавство/ за ред.,Ткачука М. П. , Венжинович Н. Ф. – Тернопіль : ТНПУ, 2011. – Вип. 33.– С. 290 – 294, 323 – 327.
3. Сучасна українська літ. мова : підручник/ М. Я Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. / за ред. М. Я. Плющ. – 3-тє вид., стер. – К.: Вища школа, 2001. – С. 137 – 141.
4. Ужченко В. Д. Фраз. суч. мови : навч. пос. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
5. Фразеологія творів Бориса Харчука. Словник/ Гол. ред. Панцьо С. Є. Тернопіль: Джура, 2012. – 748 с.

Вовчук М.

Науковий керівник – доц. Вашиків Л. П.

ГУМОР І САТИРА У ПОВІСТІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «КАЙДАШЕВА СІМ'Я»

Український народ у ХІХ ст. перебував в колоніальній залежності від двох найреакційніших імперій-Російської і Австро-Угорської.

Кардинальні зрушення у громадській думці почали відбуватися після скасування кріпацтва та проведення в Росії земської, судової, освітньої та інших реформ. Інтелігенція стала основною силою народницького руху. Завдяки клопіткій роботі «українського цвіту» в Західній Україні видаються газети, журнали, календарі, популярні брошури.

Пожвавлення громадського, наукового і культурно-освітнього життя відбивається у творчості Івана Нечуя -Левицького, з якої поставали картини переслідування української інтелігенції. Ворожого ставлення урядовців шовіністів, зденационалізованого панства і чиновництва до найневинніших виявів української духовності. Нечуй – Левицький входить в українську літературу як особа, котра «спілкується» зі Святим Духом. А, як пише апостол Павло, «всі, хто водиться Духом Божим, вони сини Божі»(Рим. 8:14) [5,14]

Своєрідність стилю Нечуя-Левицького полягає в тонкому поєднанні реалістичної конкретності описів, великої уваги до деталей портретів та особистісних характеристик, побуту, праці, особливостей мови та поведінки персонажів із живописною образністю, емоційністю, тяжінням до яскравих епітетів.

Однією з питомих рис творчого стилю письменника є його тонкий гумор у так званих антиклерикальних творах. У них, особливо в «Афонському проїдисвіті» , він виявляє близькість своїх поглядів до гоголівських, до естетики української байки Григорія Сковороди та Євгена Гребінки. Його сміх і сатира зумовлені життєвими конфліктами й ніколи не мали на меті образу гідності людини, а навпаки, вселяли оптимізм і надію на краще життя. Об'єктом дослідження у нашій статті є гумористичні твори Івана Нечуя – Левицького, зокрема про соціально – побутова повість «Кайдашева сім'я». Гумор і сатира, способи їх вияву у «Кайдашевій сім'ї, їх зв'язок із українською народною творчістю становлять предмет дослідження. Іван Нечуй-Левицький виступає новатором оповідної манери гумористичних творів. Письменник розкриває негативні риси побуту, розмаїті забобони та приватно-власницьку психологію , яка породжує родинні чвари і ворожнечу між сусідами в українському пореформеному селі.

«Кайдашева сім'я» – одна з найсмійніших повістей в українській літературі. Бо ж справді, хіба не смішно, коли життя зводиться до підмітання сміття на чужу половину подвір'я, до ув'язнення підсвинка, що знічквя забіг у чужий город, до «епохальної» битви за мотовило чи за скаліченого півня, що поклював огірки. Але як легко і просто пояснити це все «приватновласницькими законами капіталістичної дійсності», «суперечностями пореформеного села, зумовленими приватною власністю на землю» чи, на лихий кінець, уже просто «індивідуалізм егоїстичних натур» [2].

Гумор Левицького обертається сумною стороною, в ньому чути відголоски «сміху крізь сльози». Автор не тільки сміється над героями, а й жаліє їх, співчуває їх долі. Безсумнівна